

УДК 316.28:772

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2024.102.8>

О. О. СУССЬКА

доктор соціологічних наук, доцент,
завідувач кафедри зв'язків з громадськістю
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

МОВА ВОРОЖНЕЧІ ЯК ФЕНОМЕН І ПРЕДМЕТ НАУКОВОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

У статті наголошується на необхідності вивчення мови ворожнечі в рамках комплексного підходу, зокрема, включаючи розгляд цього феномену у фокусі його різнобічності, такими науками, як лінгвістика, психологія і соціологія.

Новітня історія переповнена ситуаціями, коли гострі суперечності в поглядах, дотриманні традицій, ідеологічні розбіжності призводили до загострених конфліктів. Такі конфлікти мали різні масштаби – від місцевих зіткнень та протистоянь до світових воєн, але завжди мали серйозний негативний вплив на суспільство. Напочатку ХХІ ст. ситуація мало в чому змінилась: відбулись численні конфлікти, що були засновані на національних, етнічних та ідеологічних протиріччях, та ще й підсилилась розповсюдження інформаційних технологій, які породили новий вид – гібридну війну, одним з інструментів якої є використання «мови ворожнечі», що є загрозою демократії, може обмежувати свободу слова і можливість вільного обміну ідеями та думками. Коли в соціумі люди відчувають себе об'єктом дискримінації, маніпуляцій чи образ, вони можуть уникати участі в політичних, зокрема, виборчих процесах, що із соціологічної точки зору може призвести до відчуження влади від громадян й підриву демократичних цінностей суспільства.

Протидія розповсюдженню мови ворожнечі також потребує комплексного підходу на різних рівнях. Розвиток та підтримка незалежних та професійних ЗМІ, що здатні надавати перевірену, об'єктивну й достовірну інформацію, є запорукою можливості викоринення у суспільстві мови ворожнечі. Проте, це вимагає активної участі різних верств і груп суспільства у формуванні культури мови, засудження мови ворожнечі та підтримки якісної журналістики. Професійні та громадські організації (StopFake, Детектор медіа, ін.), які активно займаються викриттям маніпулятивних практик у ЗМІ, сприяють збереженню довіри до медіа та підвищенню рівня медіаграмотності серед різних верств суспільства.

Ключові слова: інформаційний простір, мова ворожнечі, дезінформація, маніпуляції, гібридна війна.

Постановка проблеми. Віртуальний світ, який створили сучасні інформаційні технології відкрив як нові можливості для комунікації людей, так і створив нові виклики. Серед них поява засобів

інформаційної або «гібридної» війни, що відбувається не на полі бою, а у глобальному просторі цифрових мереж. У царині соціальних наук, на жаль, не вироблено комплексного підходу до питань вивчення комунікаційних інструментів, які використовуються в інформаційних війнах, адже домінують певні галузеві підходи, які розглядають цю проблематику або з соціологічної, або з лінгвістичної, або з психологічної точок зору тощо. Проте, настав час вироблення певних засад комплексного підходу до проявів інформаційної (гібридної) війни у медіапросторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед інструментів гібридної війни набуває поширення «мова ворожнечі» Серед визначень мови ворожнечі найбільш всеохоплюючим є визначення дане в документах ООН: «Мова ворожнечі – це будь-яка комунікація, зокрема, у вигляді зображень, відео, пісень тощо, у мові, письмі чи поведінці, що є агресивною або такою, що використовує принизливі чи дискримінаційні висловлювання стосовно особи чи групи просто на основі того, ким вони є. Дискримінація буває за ознакою релігійної чи етнічної належності, національності, раси, кольору шкіри, походження, статі, стану здоров'я, сексуальній орієнтації, гендерної ідентичності чи за іншими ознаками» [3].

Використання термінологічного словосполучення «інформаційна» війна за останні двадцять років стало вужчим, ніж порівняно новий термін «гібридна» війна. За багатьма науковими джерелами в галузі теорії комунікацій, журналістики, соціології мас-медіа, ін. створюється враження, що ці терміни тлумачаться як майже подібні за значенням. Проте, у сучасних воєнних конфліктах, де маніпулювання інформацією має на меті вплив на громадську думку населення ворогуючих сторін, набувають вирішального значення саме глобальні або «інфодемічні» впливи (інформаційні кампанії), що розгортаються паралельно збройним конфліктам.

Під час повномасштабної російсько-української війни ведеться боротьба в інформаційному просторі, сфокусована на те, щоб, насамперед, забезпечити окупантам умови для взяття під контроль загарбаних територій, з метою пригнічувати опір українців діям російських окупантів. Складовими елементами та засобами гібридної війни є: розповсюдження дезінформації, пропагандистські кампанії та гасла, переакцентування важливості певної інформації через применшення важливості іншої, зміна або підміна джерел інформації, інформаційні «диверсії» та вкиди, кібератаки тощо; «за пропагандою слідує інші елементи і вони вже зараз застосовуються в Україні. Наприклад, елементом ППСО можуть бути фітінгові та кібератаки, вимкнення урядових сайтів та уже згадані диверсії на об'єктах цивільної інфраструктури» [17].

З наукової точки зору найбільш вразливим моментом використання ППСО (інформаційно-психологічних операцій) у гібридній війні

є реальна соціально-психологічна ситуація, яка включає психологічний стан населення, соціальні умови, в яких вимушені проживати люди, зокрема, на окупованих територіях, пригнічення і тиск з боку окупаційних структур, які намагаються насаджувати свої порядки. Аспекти досліджень особливостей гібридної війни висвітлюються у працях Т. Ісакової, Г. Колесник, Г. Прищепи, О. Свідерської і С. Гупало, А. Соломашина і В. Загороднюк, ін. В інформаційному просторі поширюється використання «мови ворожнечі», яка спрямована на поглиблення розбіжностей між населенням – побічниками України та населенням, що має проросійські настрої. В оптиці лінгвістичного та соціолінгвістичного аспектів розглядають цю проблему М. Бутиріна і К. Темчур, Л. Масенко, Г. Мацюк, І. Ренчка, В. Чекштуріна, ін., а також зарубіжні дослідники Вальтман М. і Хаас Дж., Вілбур К., Говард Дж., Лаповські І., ін. В соціологічному ракурсі розглядають цю проблему Н. Костенко, С. Макеєв, В. Паніотто, Ю. Сорока, О. Суська, ін. Правовим аспектам мови ворожнечі приділяють увагу О. Головка, С. Лихова, О. Львова, Г. Рибальченко, Г. Смірнов та ін.

Ще у липні 2021 року Генеральна асамблея ООН ухвалила Резолюцію про заохочення міжрелігійного та міжкультурного діалогу і терпимості у боротьбі з мовою ворожнечі, до того ж, 18 червня оголосили Міжнародним днем боротьби з мовою ворожнечі. У 2019 році саме в цей день Генеральний секретар ООН оприлюднив Стратегію та План дій ООН з протидії мові ворожнечі у відповідь на тривожні тенденції зростання ксенофобії, расизму та нетерпимості, насильницької мізогінії, антисемітизму та антимусульманської ненависті в усьому світі [3]. А 31 березня 2023 року набув чинності Закон України «Про медіа», який забороняє мову ворожнечі в медіапросторі та наділяє Національну раду з питань телебачення і радіомовлення повноваженнями застосовувати санкції до порушників [6].

Постановка завдання. Мета статті полягає у необхідності приділити увагу мові ворожнечі як феномену та одночасно предмету наукового вивчення та інтерпретації. Цей предмет, на нашу думку, потребує різнобічного вивчення із застосуванням комплексного підходу, адже включає і лінгвістичні, і психологічні, і соціологічні аспекти.

Виклад основного матеріалу. Треба підкреслити, що мова ворожнечі охоплює різноманітні форми комунікації (тексти, відеозображення, музичні твори, усну комунікацію тощо), а також поведінку, що втілює агресивні акти чи принизливі висловлення стосовно конкретної особи чи групи осіб на підставі їхньої ідентичності (національної або расової приналежності, статусу тощо). Така дискримінація може відбуватись на тлі релігійної, національної, етнічної, расової, гендерної приналежності тощо. Мова ворожнечі відзначається особливою шкідливістю, оскільки руйнує соціальну єдність, спричиняє агресію, може спровокувати насильство, тим самим розшарує суспільство, що є визначальною у міжнародних відносинах перешкодою на шляху до миру,

стабільності та розвитку в світі. Уповноважений ВР України з прав людини Дмитро Лубінець (Омбудсман) зауважує, що «мова ворожнечі є видом дискримінації, тож питання притягнення до відповідальності за її прояви потребує чіткої регламентації в законодавстві»[2].

Дослідження мови ворожнечі потребують комплексного підходу, адже її можна розглядати у соціально-психологічному, лінгвістичному, соціологічному аспектах тощо. З точки зору соціальної науки її прояви інтерпретуються як феномен, що породжений «кризовою напруженістю» у суспільстві. Психологічні наукові дослідження пояснюють, яким чином стан пригнічення, напруження, страху може викликати прояви мови ворожнечі.

З лінгвістичної точки зору витоки мови ворожнечі можна шукати у так званому «тоталітарному дискурсі». Так, за спостереженнями І. Ренчки, в ньому «використано принцип порівняння реалій суспільно-політичного життя за умов розбудови соціалізму («прогресивних та істинних») з політичними явищами, характерними для країн несоціалістичного табору («хибними»)» [13, с. 85]. Таке протиставлення «правильних» і «неправильних» думок і подій є характерним і для авторитарних та тоталітарних моделей преси та медіадискурсу взагалі. Крім принципу «маркування» позитивних і негативних («хибних») думок і реалій використовується принцип прямого маніпулювання, базований на експлуатації ціннісних засад особистості. Згідно Л.Т. Масенко, «лицемірство радянської політичної мови полягало в тому, що вона широко експлуатувала традиційну лексику на позначення загальнолюдських цінностей. Партійні вожді полюбили маніпулювати словами в родинній сфері – найбільший тиран ХХ ст. називався «батьком народу», російський народ був для всіх інших «старшим братом»[9, с. 38]. Як бачимо, тут зустрічаються знайомі наративи сучасної російської пропаганди, що успадкувала прийоми і техніки пропаганди радянської.

Психологічне напруження, викликане кризовою ситуацією у суспільстві, підсилює прояви мови ворожнечі й у побутовому житті людей. Навіть конфлікти у громадському транспорті можуть викликати вживання таких засобів висловлення, що сприймаються, як образа, й далі розгортається конфлікт з використанням мови ворожнечі. Дослідники мови ворожнечі Свідерська О.І. та Гупало С.Р. визначили, що можна «виокремити певні психологічні особливості сприймання мови ворожнечі за мовною ознакою. Зокрема це стосується рівня соціальної активності, вікового показника (виявлено, що важливою пропаганда мови ворожнечі є більше для осіб старшого віку), рівня сугестивності, тобто того, наскільки легко людина входить у залежність від думки оточуючих, наявності у людини страху бути засудженою з боку соціуму, не відповідати соціальним очікуванням, жити за принципом, «а що люди скажуть». ...Необхідно навчати громадян, особливо тих, які досить тривалий час були споживачами саме російського

медіа, виробляти звичку до інформаційної грамотності та критичного мислення, що у багатьох моментах зменшить емоційне навантаження, яке можуть зараз відчувати як носії української, так і носії російської мови» [14, с. 117]. У наш час мова ворожнечі стала важливою складовою гібридної війни саме тому, що вона допомагає пропаганді країни-агресорки у досягненні своїх цілей за допомогою психологічного та інформаційного впливу, адже «основними ознаками гібридної війни є невизначеність та розмитість між правдою і вигадкою» [16, с. 294].

Як інструмент гібридної війни, мова ворожнечі найчастіше використовується для поширення дезінформації, що вже може кваліфікуватися як зловживання свободою слова з метою створення сприятливого клімату для агресивних дій загарбників та підштовхування членів суспільства до певних переконань або дій, упередженого ставлення, спрямованих проти інтересів сторони, яка обороняється. Однією із основних психологічних особливостей застосування мови ворожнечі є її здатність спричинити екстремальні негативні почуття, що найчастіше спрямовуються щодо конкретної групи людей або окремих її членів з метою їх маргіналізувати. Сутність подібної мовної агресії визначається тим, що вона базується, насамперед, на певних упередженнях, соціальних стереотипах та дискримінації. Це є складовою частиною більш широкого та складного явища – «хейтинг-комунікації» (hating communication), інструментом якої є власне мова ворожнечі (Hate speech) [22]. Ця комунікація втілюється через стереотипні когнітивні схеми, негативні установки (упередження) та інтенції дискримінації стосовно будь-яких груп людей або конкретних осіб. Складовою частиною проявів мови ворожнечі є протиставлення «своїх» і «чужих», що спрямоване на стигматизацію певних груп і осіб – навіть під час комунікації у медіапросторі. Свідерська О. та Гупало С. відзначають, що «однією із властивостей мови ворожнечі є те, що вона дозволяє здійснювати поділ на «чорне та біле», вносячи тим самим корективи у формування колективної ідентичності. Опозиційне «Ми» та «Вони», формують уявлення де «Інші» сприймаються крізь опозицію «свої – чужі» та усвідомлюються як небезпечні. Особливо загрозливим таке сприйняття «Іншого» є у суспільствах із яскраво вираженою диктатурою» [14, с. 114].

Соціопсихологічне вивчення міжгрупових стосунків свідчить про те, що вони можуть як сприяти, наприклад, взаєминам у колективі, так і спричинити ворожнечу і агресивне ставлення представників певних груп один до одного. Так, Г. Колесник зауважує, що «спостерігається нівелювання особистості на користь спільної думки, віри, цілі та спільного протесту. Відбувається перехід особистості до загальної соціальної ідентичності, духовної єдності, саме тому слова ненависті, спрямовані на окремого індивідуума, сприймаються як образа духовної спільноти. Колективна тотожність, яка визначається діленням на «своїх» та «чужих», украй чутлива до зовнішньої агресії» [7, с. 280].

Із соціологічної точки зору, мова ворожнечі є одним з ключових елементів гібридної війни, яка несе загрозу всім сучасним суспільствам. Вона проявляється у формі маніпуляцій, дискримінаційних висловлювань, загроз та інших формах, що спрямовані на підштовхування до розбрату, ворожості та конфліктів. Як результат, мова ворожнечі призводить до поляризації суспільства, несе реальні загрози його єдності, провокує прояви прямого насильства та конфліктів.

Наприклад, в ході російської гібридної війни проти України наявні багато прикладів використання медійної пропаганди та дезінформації в медіапросторі з метою маніпуляцій громадською думкою та створення серед населення певних настроїв, вигідних країні-агресорці. Ще у мирний час, зокрема, у 2019 році в результатах всеукраїнського моніторингу «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін» було зафіксовано, що маніпулювання громадською думкою потребує запобігання на думку більш, як половини респондентів (табл. 1).

Маніпуляція громадською думкою є одночасно і засобом і однією з основних цілей використання мови ворожнечі. Вплив на переконання та уявлення серед ключових груп соціуму, створює певні настрої у суспільстві або породжує паніку, використовуються для цього саме перекручування фактів задля отримання вигоди. Країна-агресорка використовує дезінформацію та фейкові новини для формування враження більш сприятливого для себе та з метою викликати певні емоції серед населення. Отже, ще однією тактичною метою застосування мови ворожнечі є створення хаосу та дезорієнтації в суспільстві. Це досягається за допомогою розповсюдження фейків у медіапросторі, штучного створення протиріч, конспірологічних теорій та

Таблиця 1

Відповіді на запитання «Як Ви вважаєте, якою мірою маніпулювання громадською думкою через Інтернет становить загрозу та потребує запобігання?»

«Як Ви вважаєте, якою мірою маніпулювання громадською думкою через Інтернет становить загрозу та потребує запобігання?»	2019
Потребують запобігання	50,1
Скоріш потребують запобігання	20,6
Скоріш не потребують запобігання	8,7
Не потребують запобігання	4,8
Важко відповісти	15,8
Не відповіли	0,0

Джерело: Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Вип. 6 (20). Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. С. 495.

формування в соціумі загальної недовіри до інформації. Неодноразово, ще з самого початку повномасштабного російського вторгнення, країна-агресорка створювала і транлювала фейкові новини, змішуючи правдиві факти з брехнею, щоб спровокувати сумніви та викликати паніку серед населення України (особливо на тимчасово окупованих територіях). Як наголошують Бутиріна М. В. і Темчур К. О., «все це поєднане складністю боротьби з мовою ворожнечі через її фундаментальний характер і вкоріненість у свідомість. Небезпека її проявів полягає в тому, що більшість упереджень щодо певної групи є необ'єктивними. Крім того, тиражування таких висловлювань сприяє появі соціальної напруги та конфліктів» [4, с. 101].

Особливо поширились масштаби використання мови ворожнечі з розвитком соціальних мереж. Згідно Т. Ісакової, саме цифрові ЗМІ (переважно Інтернет) сприяють поширенню мови ворожнечі більше, ніж їхні попередники. Серед причин цього названі такі їх властивості, як обсяги аудиторії, необмежений доступ, інтерактивність, можливість анонімної трансляції повідомлень; крім цього, вона наголошує, що «інтерактивність – це, мабуть, найголовніша особливість цифрових медіа забезпечує будь-якій людині, в тому числі і тій, яка належить до меншарних груп, стати учасником головних інформаційних потоків. Інколи коментарі до певного матеріалу в інтернет-виданні отримують не менш значимий суспільний резонанс, ніж сам матеріал» [5, с. 93].

Соціальні мережі, як було акцентовано вище, відіграють вкрай важливу роль у поширенні мови ворожнечі. Вони створюють практично ідеальні умови для швидкого поширення фейкових новин і дезінформації серед користувачів мереж. Крім того, в інтернет-мережах часто створюються бот-платформи для масового поширення мемів, які спрямовані на маніпулювання емоціями та ставленням громадськості до подій або певних осіб (політиків, державних діячів, селебрітіс, ін.). Так, на думку дослідниці Г. Прищепи, «лідерами використання ворожих висловлювань і ареною для найтяжчих битв за розум та світосприйняття громадськості залишаються соціальні мережі та блоги» [10, с. 106].

На рівні держави мова ворожнечі може бути використана для підризу довіри до демократичних інститутів та системи правопорядку. Це може спрямовуватись на дискредитацію виборчих процесів, судової системи, виконавчої влади та інших ключових інститутів демократії (зокрема, громадських організацій), що може призвести до загострення політичної ситуації в країні; крім цього, мова ворожнечі використовується для психологічного тиску на населення. Через розповсюдження загроз, нагнітання страху та паніки, ворожих заяв тощо країна-агресорка може спробувати дестабілізувати психологічний стан населення і через медіапростір впливати на бойовий дух Сил оборони, з метою підірвати моральну стійкість українського війська.

Фейкові новини, що розповсюджуються через інтернет-мережі, постають ще однією загрозою і використовуються як ефективний

інструмент мови ворожнечі. Вони транслюються з метою викликати негативні емоції; базуючись на реальних фактах, перекручувати події з метою досягнення певної політичної, психологічної або іншої стратегічної мети. Найчастіше фейкові новини використовуються для дискредитації політичних опонентів або створення образу ворога [21].

Цькування, поряд з дезінформацією, також є одним з елементів і відіграє важливу роль у «розгортанні» мови ворожнечі. Всі подібні методи можуть бути спрямовані проти конкретних компаній, осіб або груп, з метою негативно вплинути їхню репутацію та авторитет. В соціальних мережах і традиційних медіа можуть розповсюджуватись чутки, негативні відгуки та образливі коментарі, що може перетворитися на організовану кампанію дезінформації через мас-медіа. Створена при Могилянській школі журналістики група StopFake фокусує свою увагу саме на викритті фейків та боротьбі з ними. У 2020 році StopFake став партнером Facebook у боротьбі з фейками в Україні, що було певним визнанням внеску групи у боротьбу з дезінформацією: «У рамках заходів Facebook з протидії дезінформації по всьому світу співпрацює з незалежними фактчекінговими неурядовими організаціями, що перевіряють достовірність інформації. І сьогодні запускається фактчекінгова програма в Україні разом із VOX та Stop Fake. Ці організації, сертифіковані незалежною Міжнародною мережею фактчекінгу (International Fact-Checking Network)» [21].

Протидія мові ворожнечі має стати окремим предметом уваги науковців. Ще у 2018 році Ю. Сорока акцентувала на необхідності різномісних наукових підходів до вивчення мови ворожнечі, зокрема, підкреслюючи, що: «в сучасному українському дискурсі мова ворожнечі стає предметом обговорення в декількох дисциплінарних напрямках, зокрема правовому – в перспективі прав людини, та медійному – в проблематиці журналістської етики та професіоналізму» [15, с. 29]. Зважаючи на рекомендації Європейська комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН), можна визначити вектори уваги визначених вище наукових напрямів, а саме: лінгвістичного, психологічного, соціологічного. Такими векторами можуть стати настанови ЄКРН: «Підвищувати обізнаність суспільства про важливість дотримання плюралізму та про безпеку, яку становить мова ворожнечі, а також демонструвати як хибність основ, на яких вона базується, так і її неприйнятність, задля чого:

- боротися з дезінформацією, негативними стереотипами та стигматизацією;
- розробляти спеціальні освітні програми для дітей, молоді, державних посадовців та широкого загалу;
- підтримувати громадські організації, органи із забезпечення рівноправ'я та національні правозахисні установи, які борються з мовою ворожнечі;

Закликати публічних діячів швидко реагувати на мову ворожнечі, не просто засуджуючи її, але й обстоюючи цінності, яким вона загрожує» [1].

З правової точки зору, для ефективної протидії розповсюдженню мови ворожнечі необхідна як найактивніша підтримка громадських організацій, так і законодавчих органів, омбудсмана, ін. щодо забезпечення рівноправ'я та активної участі національних правозахисних установ; у міжнародній практиці «розглядаються правила «мови ворожнечі» відповідно до міжнародного права, серед яких вказують на такі три ключових аспекти, як наміри, підбурювання та заборонені результати (насильство, дискримінація, злочин та ін.)» [8, с. 76].

Проте, попри всі намагання країни-агресорки, використовуючи всі наявні засоби гібридної війни, вплинути на населення України та похитнути його моральний дух і суттєво погіршити психологічний стан провалюються. Про це свідчать і дані соціологічних досліджень. Зокрема, у травні 2022 року вже маючи жахаючий досвід перших трьох місяців повномасштабної російсько-української війни, українці згуртувались і за даними агенції «Рейтинг» навіть «покращилися оцінки співвідношення досягнень та невдач України за часи її незалежності. Якщо наприкінці 2021 року більше половини опитаних (53%) вважали, що починаючи з 1991 року і до сьогоднішнього дня переважали невдачі, то в травні 2022 року їх кількість зменшилася до 30%. В той же час, з 4% до 18% збільшилися кількість тих, хто зупинився на перевазі досягнень, а також з 34% до 44% зросла кількість тих, хто вважає, що невдачі й досягнення компенсували одне одного» [11].

Сьогодні серед найбільш хвилюючих суспільство проблем залишаються «корупція в органах державної влади»: 51% та «воєнна агресія Росії»: 46% (табл. 2).

Як бачимо з таблиці 2, навіть мовне питання, як би ним не маніпулювали певні політичні сили, не становить суттєвої загрози для розвитку України поряд із такими соціальними проблемами, як бідність значної частини населення та недостатній соціальний захист громадян. Всі подібні проблеми відступають перед найголовнішими – російською воєнною агресією та необхідністю подолання корупції в органах державної влади. Попри це, протидія мові ворожнечі все ж має бути серед важливих завдань інформаційної політики держави.

Висновки. Мова ворожнечі постає як суттєвий елемент гібридної війни; за допомогою психологічного та інформаційного впливу він використовується, насамперед, як інструмент поширення дезінформації. Вивчення мови ворожнечі вимагає комплексного підходу, включаючи лінгвістичний, психологічний і соціологічний, й різноманітних заходів для запобігання поширенню фейкової інформації та негативному впливу її на суспільство. Це може включати організацію освітніх заходів та сприяння розвитку ініціатив, спрямованих на протидію будь-яким формам дискримінації та ненависті. Також важливо, щоб політики, лідери думок, публічні діячі, журналісти оперативно реагували на мову ворожнечі, не лише засуджували її, але й, виходячи із засад журналістської етики, активно захищали цінності, які формують основу демократії

Таблиця 2

Відповіді на запитання «На Вашу думку, які є найбільші загрози для розвитку України?»

Загрози для розвитку України	%
Корупція в органах державної влади	51
Воєнна агресія Росії	46
Економічна криза та її наслідки – інфляція, підвищення цін, зниження рівня життя	11
Відсутність кваліфікованих менеджерів в уряді та органах державної влади	10
Недовіра, безвідповідальність влади	4
Масова міграція робочої сили за кордон	4
Громадянський конфлікт у суспільстві через ідеологічні питання – мовне питання, заборона релігійних організацій тощо	4
Бідність значної частини населення	3
Недостатній соціальний захист громадян	2
Недостатня підтримка з боку міжнародних партнерів	2
Зрада	2
Немає загроз	<1
Інше	22
Важко відповісти/немає відповіді	5

Джерело: результати досліджень соціологічної групи «Рейтинг», IRI. Всеукраїнське опитування. Лютий 2024 року [12].

та сприяють розвитку громадянського суспільства. Крім цього, важливо підтримувати розвиток незалежних професійних органів інформаційної безпеки та медійного нагляду, метою яких є забезпечення стандартів об'єктивності та етики в ЗМІ. В інформаційному просторі це має сприяти формуванню позитивного іміджу держави та підтримці національної єдності та гармонізації внутрішніх та зовнішніх відносин.

Список використаної літератури

1. Європейська комісія проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) Загальнополітична рекомендація ЄКРН № 15. URL: <https://rm.coe.int/echr-general-policy-recommendation-no-15-key-points-ukrainian-translat/1680a06c74> (дата звернення 21.04.24)
2. Омбудсман: У сучасній демократичній Україні немає місця дискримінації та мові ворожнечі. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/uk/news_details/ombudsman-usuchasnij-demokratichnij-ukrayini-nemaye-miscya-diskriminaciyi-ta-movi-vorozhnechi (дата звернення: 22.04.24)
3. ООН. Резолюція про заохочення міжрелігійного та міжкультурного діалогу і терпимості в боротьбі з мовою ворожнечі. URL: <https://ukraine.un.org/uk/>

168160-%D1%89%D0%BE-%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B5-D0%BC%D0%BE%D0% (дата звернення 22.04.24).

4. Бутиріна М. В., Темчур К. О. Мова ворожнечі як соціолінгвістичний феномен. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. Вип. 13. С. 99–105.

5. Ісакова Т. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С. 90–97.

6. Кознова О. Набув чинності Закон про медіа. URL:https://biz.ligazakon.net/news/218547_nabuv-chinnost-zakon-pro-media (дата звернення: 22.04.24).

7. Колесник Г. О. «Мова ворожнечі» як соціальний та лінгвістичний феномен. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32(71). № 4. Ч. 3. С. 278–283.

8. Львова О.Л. Мова ворожнечі: теоретико-правовий аналіз поняття. *Правова держава*. Київ, 2018. Вип. 29. С. 71–79.

9. Масенко Л. Т. Мова і політика. Київ : Соняшник, 1999. 100 с.

10. Прищепя Г. «Мова ненависті» як лінгвістичний маркер «гібридної війни». *Психолінгвістика*. 2017. Вип. 22(2). С. 98–112.

11. Результати досліджень соціологічної групи «Рейтинг». URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/?page=4> (дата звернення: 25.04.24).

12. Результати досліджень соціологічної групи «Рейтинг», IRI. Всеукраїнське опитування. Лютий 2024 року. URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/absolutnabilshist-ukrainciv-virit-u-peremogu-nad-rosiyeyu-pidtrimuyut-chlenstvo-v-yes-ta-nato.html> (дата звернення: 25.04.24).

13. Ренчка І. Лексикон тоталітаризму. Київ : ТОВ «Видавництво КЛЮ», 2018. 232 с.

14. Свідерська О. І., Гуцало С. Р. Психологічні особливості сприймання мови ворожнечі. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 3(67). С. 112–119. DOI: 10.33099/2617-6858–22–67–3–112-119.

15. Сорока Ю. Мова ворожнечі в перспективі соціології культури. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. № 3. С. 25–46.

16. Суська О. О. Дезінформація та «мова ворожнечі» як втілення вульгаризації і профанації інформаційного простору. *Збірка статей і тез доповідей за матеріалами IX Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи» (9–10 червня 2022р., м. Кам'янське)*. Кам'янське : ДДТУ, 2022. С. 290–297.

17. Що таке ІПСО, чому важливо це знати і які операції зараз проводить Росія проти України. *Український тиждень*. 5 березня 2022 р. URL: <https://tyzhden.ua/shcho-take-ipso-chomu-vazhlyvo-tse-znaty-i-iaki-operatsii-zaraz-provodyt-rosiia-proty-ukrainy/> (дата звернення: 21.04.24).

18. Greenberg Andy. Sandworm: A New Era of Cyberwar and the Hunt for the Kremlin's Most Dangerous Hackers. Doubleday, 2019. 368 p.

19. Howard, Jeffrey W. Free speech and hate speech. Annual Review of Political Science, 22: 93–109, 2019. URL: <https://www.annualreviews.org/docserver/fulltext/polisci/22/1/annurev-polisci-051517-012343.pdf?expires=1714154441&id=id&acname=guest&checksum=F2ABD8AF1AA71B3659E0585D6D51B1F1> (дата звернення: 26.04.24).

20. Lapowsky I. Trump and the Risks of Digital Hate. 2017. URL: <https://cutt.ly/vGgbdb> (дата звернення: 27.04.24).

21. StopFake став партнером Facebook у боротьбі з фейками в Україні. Новини. 28.03.2020 р. URL:<https://msj.ukma.edu.ua/news/6046-stopfake-stav-partnerom-facebook-u-borotbi-z-feikamy-v-ukraini/> (дата звернення: 21.04.24).

22. Waltman Michael, Haas John. The Communication of Hate. Peter Lang. Classics, 2023. 202 p.

Susska O. O. Enemy language as a phenomenon and subject of scientific interpretation

The article emphasizes the need to study the hate speech within the framework of a comprehensive approach, in particular, including consideration of this phenomenon in the focus of its versatility, such sciences as linguistics, psychology and sociology.

Recent history is full of situations when sharp contradictions in views, observance of traditions, ideological differences led to aggravated conflicts. Such conflicts had different scales – from local clashes and confrontations to world wars, but always had a serious negative impact on society. At the beginning of the XXI century. the situation has not changed much: there have been numerous conflicts based on national, ethnic and ideological contradictions, and it has also been intensified by the spread of information technologies, which have given rise to a new type – a hybrid war, one of the tools of which is the use of the “hate speech”, which is a threat to democracy, can limit freedom of speech and the possibility of free exchange of ideas and opinions. When in society people feel that they are the object of discrimination, manipulation or insult, they may avoid participating in political, in particular, electoral processes, which from a sociological point of view can lead to the alienation of power from citizens and the undermining of democratic values of society.

Countering the spread of hate speech also requires a comprehensive approach at various levels. The development and support of independent and professional mass media capable of providing verified, objective and reliable information is a guarantee of the possibility of eradicating hate speech in society. However, this requires the active participation of various layers and groups of society in the formation of language culture, condemnation of hate speech and support of quality journalism. Professional and public organizations (StopFake, Detektor media, etc.), which are actively engaged in exposing manipulative practices in the mass media, contribute to maintaining trust in the media and increasing the level of media literacy among various segments of society.

Key words: *information space, hate speech, disinformation, manipulation, hybrid war.*